

Сучасний погляд на психологічну готовність жінки до материнства

І.А. Анчева

Одеський національний медичний університет

У статті розглянуто поняття та основні підходи сучасної науки щодо психологічної готовності жінки до материнства. Розкрито поняття «усвідомлене материнство» та «усвідомлена вагітність». Проблематика материнства розглянута з позиції: культурно-історичного, психофізіологічного, феноменологічного та психотерапевтичного підходів. Наведено аналіз наукових досліджень у рамках зазначеної проблематики, розглянуто основні положення двох ключових напрямів психології материнства: материнство як забезпечення умов розвитку дитини та материнство як частина особистості жінки. Автором підкреслена необхідність впровадження комплексного підходу до даної проблеми.

Ключові слова: психологічна готовність до материнства, усвідомлене материнство, усвідомлена вагітність, особистісна готовність, вагітність.

Останніх півстоліття стрімко зростає освітній і професійний рівень жінки, що сприяє підвищенню ролі жінки в соціальній, політичній, економічній сферах життя сучасного суспільства. Поєднання суспільного і сімейного життя жінок, емансипація і передача частини материнських функцій дипломованим фахівцям, зниження цінності материнства, незалежність жінок в економічній і професійній сфері призводить до руйнування традиційних сімейних укладів. Поступово втрачаються необхідні навички, які повинні передаватися з покоління в покоління, для повноцінного виховання дітей, у тому числі матір'ю своїх доньок, як жінки-матері, що знижує доміную турботу про дітей та сім'ю. Отже, несформовані материнські установки, відсутність образів ролей батьків, досвід сімейного виховання і сімейних цінностей, наявність психотравмуючих ситуацій в дитинстві руйнують складові материнства і стають факторами, що формують психологічну неготовність до материнства. Психологічна неготовність дівчат і жінок до материнства поступово призводить до зміни особистісної сфери жінок, зумовлюючи погіршення материнсько-дитячих стосунків, несприятливо впливає на психоемоційний стан всіх членів сім'ї та негативно впливає на соціальне життя суспільства в цілому.

Останнім часом соціологи відзначають несприятливі процеси деградації сімейного способу життя, зниження престижу і цінності сім'ї, зростання сімейного насильства (І.В. Бестужев-Лада, А.І. Захаров, М.І. Буянов, В.З. Бойко та ін.) [1, 4, 9, 12]. О.О. Белова, Б.М. Венцьківський, В.Г. Гінзбург, А.Г. Коломійцева у своїх роботах звертають увагу на збільшення випадків переривання гестації на пізніх термінах вагітності за відсутності на це медичних показань [1, 6, 7, 9]. Н.Я. Жилка, Т.К. Іркіна, В.С. Стешенко свідчать у своїх дослідженнях про зниження дитородної активності [1, 12, 14].

Несприятливу роль для майбутнього розвитку материнства та підвищення народжуваності відіграють й особливості девіантної поведінки жінок, які виступають передумовами для відмови від дитини у майбутньому, що детально висвітлено у дослідженнях В.І. Брутман, А.Я. Варги, М.С. Радіонової, І.Ю. Хамітової [1, 2, 12]. Крім того, результати досліджень І.П. Каткової [7] свідчать про спотворене

формування материнської сфери, незрілу мотивацію материнства та інфантильне ставлення до вагітності у дівчат-підлітків, які очікують дитину. Д. Віннікот досліджує природу дитячо-материнських стосунків та формулює модель усвідомленого і відповідального материнства. Д. Пайнес у своїх працях вивчає причини того, чому для деяких жінок вагітність завершується відмовою від дитини або іншими формами девіантної материнської поведінки. Д. Пайнес об'єднує в єдиний комплекс такі риси, як інфантилізм, підвищену потребу в коханні, пов'язану з недостатньою кількістю уваги та турботи, що були отримані жінкою в дитинстві, сексуальну нерозбірливість, егоцентризм.

Слід також зауважити, що до зазначеного вище додається ще й негативна демографічна картина, яка ускладнена такими явищами, як незадовільний стан здоров'я новонароджених, зростання числа абортів, катастрофічний масштаб соціального сирітства, постійно зростаючий рівень девіантного материнства. Усе це й зумовлює контекст сучасних досліджень феномену материнства, що значно зміщений у бік вивчення його девіантних форм – специфічних чинників і умов порушення прийняття материнської ролі, формування неадекватної материнської поведінки, в той час як нормальне материнство із сформованою адекватною психологічною готовністю до нього досліджено дуже обмежено. Саме поняття «психологічної готовності до материнства» на сьогодні не має чіткого визначення, неоднозначно розуміється його сутність, структура та критерії. Проблематика материнства розглядається у різних аспектах. Можна виокремити наступні: культурно-історичний, психофізіологічний, феноменологічний та психотерапевтичний [8, 13, 15, 16].

Як історично зумовлений процес материнство розглядається з позиції культурно-історичного підходу, у рамках якого материнська поведінка та емоційні переживання і уявлення матері про розвиток дитини і свою материнську роль різноманітні у різних культурах і залежать від конкретної культурної моделі материнства і дитинства. У кроскультурних дослідженнях ставиться питання про біологічні основи материнства, що забезпечують розвиток дитини, та про конкретні культурні моделі материнства, спрямовані на виховання дитини як члена свого, конкретного суспільства.

Психофізіологічними аспектами материнства є розгляд позиції матері з точки зору організації її фізіологічного і стимульного середовища для розвитку дитини. Розвиток материнства і динаміка стану вагітності вивчаються, виходячи із формування фізіологічної «домінанти материнства». Успішність виношування вагітності та народження дитини пов'язують із психофізіологічними особливостями емоційної сфери жінки і її особистісними характеристиками [2, 3, 5, 6, 8].

У феноменологічному напрямку виділяються й описуються функції матері, особливості її поведінки, переживань і установок. У дослідженнях, пов'язаних із вивченням успішності адаптації жінки до материнства, враховуються різноманітні чинники: особистісні особливості, історія життя, адаптація до подружнього життя, досвід взаємодії із власною матір'ю, особливості сімейної моделі материнства, можливості взаємодії із немовлятами і поява інтересу до них у дитинстві.

Психотерапевтичний напрям відрізняється вивченням особливостей матері, які можуть бути джерелом порушень психічного розвитку дитини: різноманітні форми девіантної поведінки матері, специфічні форми материнського ставлення до материнства та до дитини, негативні психічні стани у період вагітності та після народження дитини [1, 4, 6, 9].

На сучасному етапі материнство аналізується з точки зору особистісного розвитку жінки, психологічних і фізіологічних особливостей різних періодів репродуктивного циклу. Материнство визначає унікальну ситуацію розвитку самосвідомості жінки, яка стає етапом переосмислення батьківської позиції з власного дитячого досвіду, періодом інтеграції образу матері і дитини [11, 15, 17].

Отже, материнство є особливим природно зумовленим фізичним та психологічним станом, а також певним соціальним статусом, своєрідною ментальністю та потребою жінки, яка ростить та виховує свою дитину. У сучасних дослідженнях материнство розглядається як соціально-культурний та соціально-психологічний феномен, що забезпечує умови для розвитку дитини, і як частина особистісної сфери жінки. Оцінювання ефективності материнської поведінки проводять з допомогою виявлення рівня емоційного, соціального, фізичного благополуччя дітей. Високий рівень благополуччя дітей зіставний з адекватною материнською поведінкою, а зниження рівня благополуччя пов'язано з відхиленнями у материнській поведінці. Тому надзвичайно важливим є раннє виявлення відхилень у материнській поведінці задля запобігання фізичного та психічного травмування дитини, а також для надання допомоги самій матері, яка також страждає через відсутність гармонійних стосунків зі своєю дитиною.

Необхідність вивчення психології материнства і підготовки фахівців у даній галузі зумовлена розвитком такого напрямку, як психологічна допомога матері і дитині, що останнім часом в Україні набирає все більшої актуальності. Аналіз наукових досліджень у рамках зазначеної проблематики свідчить про те, що дана тема розглядається у двох основних напрямках психології материнства: материнство як забезпечення умов розвитку дитини та материнство як частина особистості жінки. До першого напрямку належать роботи, в яких висвітлюються культурно-історичні аспекти материнства, де інститут материнства розглядається як історично зумовлений, що розвивається, еволюціонує від епохи до епохи (Дж. Боулбі, Д.В. Віннікот, Г. Каплан, І. Кон, К. Лоренц, Х. Монтана, М. Мід, М. Радіонова, Д. Філіпс та ін.). У цілому зміст психологічних аспектів материнства розглядається у таких напрямках: феноменологічний, психолого-педагогічний, психотерапевтичний.

У рамках другого підходу В.І. Брутман, В.В. Васильєва, С.Н. Єніколопов, А.І. Захаров, В.І. Орлов, Д. Пайнз, М.С. Радіонова, К.Ю. Сагамонова, Т.М. Титаренко спрямовують свої онтогенетичні дослідження феномена материнства як частину особистісної сфери жінки, зазначаючи, що становлення материнської сфери особистості онтогенетично проходить через кілька етапів, у процесі яких здійснюється природна психологічна адаптація жінки до ролі матері.

У більшості сучасних досліджень підкреслюється особливе значення гострої необхідності у розробленні підходів до проблеми становлення материнства у період вагітності: В.І. Брутман, М.С. Радіонова, Д. Пайнз та ін. [1, 2, 12]. Адаптація жінки до вагітності, психологічна підготовка її до пологів, онтогенетичні та філогенетичні аспекти становлення материнства й інші питання психології вагітності і материнства вивчалися такими вітчизняними науковцями, як О.В. Баженова, Л.Л. Баз, В.В. Бойко, В.І. Брутман, А.Я. Варга, О.С. Васильєва, М.Б. Гасюк, Ж.В. Зав'ялова, М.Є. Ланцбург, С.Ю. Мещерякова, М.Г. Панкратова, М.С. Радіонова, О.А. Ряблова, Г.Г. Філіппова та ін. [3, 5, 10, 12, 16].

У більшості досліджень підкреслено, що перша

вагітність є гострим перехідним періодом у житті жінки, який супроводжується змінами у її «Я-концепції», світосприйманні і світобаченні [5, 8, 10, 15]. Саме перша вагітність є одним з етапів розвитку материнської сфери жінки і черговою стадією статеворольової та особистісної ідентифікації, її розглядають і як нормативну кризу особистості. Від особливостей перебігу та наслідків розв'язання (повного або часткового) чи не розв'язання даної кризи залежить наступне психологічне благополуччя самої жінки-матері, її сім'ї, ефективність взаємодії з власною дитиною тощо. Важливу роль у період вагітності відіграє усвідомлення, яке тісно пов'язано з когнітивною сферою та проявляється на трьох основних рівнях: тілесного усвідомлення «Я», усвідомлення навколишнього середовища та усвідомлення того, що знаходиться між ними – зони думок та фантазій.

Отже, поняття «усвідомлене материнство» розглядається, як життєва позиція жінки, що включає відчуття потреби та фізичної спроможності виносити і народити дитину, готовність прийняти на себе роль матері та відповідальність за народження та виховання дитини, здатність аналізувати актуальну життєву ситуацію і створити умови для гармонійного розвитку дитини, а також формування суб'єктивної картини материнства та «Я-образу» матері [2, 3, 6, 13].

Відповідно до даної позиції усвідомлену вагітність слід розглядати як стан вагітності, який зумовлений усвідомленою життєвою позицією та спрямованістю жінки на материнство, й одночасно процес, що включає в себе цілеспрямовану підготовку до зачаття, плановий процес зачаття, усвідомлене виношування дитини та розуміння необхідності відновлення психологічної рівноваги жінки після народження дитини [5, 8, 10, 13]. Характерною особливістю усвідомленої вагітності є наявність факту прийняття рішення про зачаття, умовою формування якого є суб'єктивна психологічна готовність до материнства, що має наслідком формування нового рольового кластера жінки, а саме – жінки-матері.

Саме тому у дослідженнях періоду вагітності основна увага зосереджена на закономірностях і особливостях емоційних, психологічних, духовних та інших змінах розвитку жінки під час вагітності, підкреслені першочергові завдання: розроблення ефективних технік природного знеболювання пологів та побудова гнучкої щодо індивідуальних особливостей системи психологічної підготовки вагітних до них.

Незважаючи на активний інтерес сучасних науковців до вивчення психологічної готовності жінки до материнства, дана проблема залишається актуальною й актуалізує проблему цілісного осмислення цього феномена, виділення особистісних маркерів і специфіки його проявів залежно від власного досвіду жінки.

Тому вивчення чинників та механізмів формування психологічної готовності до материнства є досить важливою й поки не вирішеною проблемою у сучасний період міждисциплінарного становлення науки та впровадження мультидисциплінарного підходу у наданні медичних послуг. Актуальність цілісного підходу до вивчення материнства підкріплюється і тим, що, незважаючи на сучасні досягнення в області медицини, фізіології, гінекології та акушерства, підвищенні наукового і технічного рівня допомоги при пологах і неонатальних практиках, кількість психологічних проблем материнства і раннього дитинства не зменшується. А розвиток знань у галузі психології материнства розкриває цілу низку наукових перспектив. Адаже нерозв'язаними залишаються питання теоретико-методологічної бази, термінологічного апарату науки, зростають вимоги до побудови нових стратегій розвитку її прикладної частини. В Україні тільки розпочався процес становлення системи психологічної допомоги вагітним та сімейним парам, котрі очікують народження дитини, що вимагає підвищеної уваги науковців до розроблення адекватних методів роботи.

Современный взгляд на психологическую готовность женщины к материнству
И.А. Анчева

В статье рассмотрено понятие и основные подходы современной науки к психологической готовности женщины к материнству. Раскрыто понятие «осознанное материнство» и «осознанная беременность». Проблематика материнства в данной работе рассмотрена с позиции: культурно-исторического, психофизиологического, феноменологического и психотерапевтического подходов. Проанализированы современные научные исследования в рамках указанной проблематики, рассмотрены основные положения двух ключевых направлений психологии материнства: материнство как обеспечение условий для развития ребенка и материнство как часть личности женщины. Автором подчеркнута необходимость внедрения комплексного подхода к данной проблеме.

Ключевые слова: психологическая готовность к материнству, осознанное материнство, осознанная беременность, личностная готовность, беременность.

Modern view of the psychological preparedness of a woman to maternity
I. Ancheva

The author considers in this article the concept and main approaches of modern science to the psychological readiness of a woman to motherhood. The notion of «conscious motherhood» and «realized pregnancy» is disclosed. The problem of motherhood in this work is considered from the standpoint: cultural-historical, psychophysiological, phenomenological and psychotherapeutic approaches. The modern scientific researches within the framework of the specified problematic are analyzed, the main provisions of two key directions of the psychology of motherhood are considered: motherhood as providing conditions for the development of the child and motherhood as part of the woman's personality. The author underlined the necessity of introducing an integrated approach to the problem under study.

Key words: psychological readiness for motherhood, conscious motherhood, realized pregnancy, personal readiness, pregnancy.

Сведения об авторе

Анчева Ирина Анатольевна – Кафедра акушерства и гинекологии № 1 Одесского национального медицинского университета, 65082, г. Одесса, пер. Валиховский, 2

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Брутман В.И. Предпосылки девиантного материнского поведения / Брутман В.И., Варга А.Я., Хамитова И.Ю. // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, № 2. – С. 79–87.
- Брутман В.И. Динамика психичного стану жінки під час вагітності і після пологів / Брутман В.И., Філіппова Г.Г., Хамітова І. Ю. // Питання України. – 2002. – № 1. – С. 59–69.
- Гасюк М.Б., Іщук О.Ю. Дослідження внутрішньої структури сім'ї у період виношування першої дитини //Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, ч. 2. – К., 2008. – С. 90–98.
- Исупова О.Г. Отказ от новорожденного и репродуктивные права женщины / О.Г. Исупова // Социс. – 2002. – № 11. – С. 92–99.
- Іщук О.Ю. Програма психологічної підготовки вагітної жінки до перших пологів //Актуальні проблеми практичної психології //Збірник наукових праць. Частина І. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2008. – С. 150–154.
- Іщук О.Ю. Розвиток системи психологічної підготовки вагітних жінок до пологів: історичний аспект //Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – В. 13. – Ч. 2. – С. 217–224.
- Каткова И.П. Медико-социальные проблемы юного материнства / Каткова И.П., Лебединская О.И., Андришина Е.В. – М., 2001. – 56 с.
- Кочарян А.С., Кожина М.Ю. Особенности структуры материнства у беременных женщин с разным типом полоролевой идентичности // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія». – 2010. – № 902. – Вип. 43. – С. 104–107.
- Микова Т.С. Социально-психологический феномен девиантного материнства / Микова Т.С., Ходырева Е.А. // Семейная психология и семейная терапия. – 2005. – № 4. – С. 58–60.
- Мещерякова С.Ю. Психологічна готовність до материнства / Мещерякова С.Ю. // Питання України. – 2002. – № 5. – С. 18–27.
- Мінюрова С.А. Діалогічний підхід до аналізу смислового переживання материнства / Мінюрова С.А., Тетерлева Е.А. // Психологічний журнал. – 2002. – № 5. – С. 63–75.
- Радионова М.С. Причины отказа от материнства / Радионова М.С. // Человек. – 2000. – № 5. – С. 113–122.
- Скоромная Ю.Е. Субъективная готовность к материнству как психологический феномен: Дисс. ... канд. псих. наук: 19.00.00 / Скоромная Ю.Е. – М., 2006. – 217 с.
- Толстоухова С.В. Стратегія і напрямки розвитку соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в Україні / Толстоухова С.В. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. – № 1. – С. 5–12.
- Филиппова Г.Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии / Филиппова Г.Г. // Вопросы психологии. – 2001. – № 2. – С. 22–35.
- Филиппова Г.Г. Психология материнства / Филиппова Г.Г. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 235 с.
- Шевчук Г.С., Іщук О.Ю. Історичний аспект становлення досліджень у галузі психологічної допомоги жінці під час вагітності та народження дитини //Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2006. – Вип. 41 (Серія: психологічні науки). – Т. II. – С. 181–184.

Статья поступила в редакцию 28.07.17